NOG IETS OVER DE OPSCHRIFTEN VAN MENANGKABAU OP SUMATRA.

Het leerrijk opstel van den hoogleeraar Kern betreffende het opschrift van Batoe Beragong in 't laatstverschenen deel dezer Bijdragen geeft mij aanleiding tot eene mededeeling, die, al zal zij niet zooveel licht verspreiden over de hier bedoelde oorkonden, toch nevens de zijne wellicht eenige waarde hebben kan voor de beoordeeling inzonderheid van de grootste der inscripties, die van Pager-roejoeng.

Reeds vóór verscheiden jaren werd te Batavia door den heer Mr. J. A. van der Chijs mijne aandacht gevestigd op een raadselachtig geschrift, dat bij honderden exemplaren, in een bundel, op den zolder van de Willemskerk aldaar gevonden en door den Kerkeraad aan 't Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen was afgestaan, zonder dat echter omtrent herkomst, beteekenis of bestemming iets naders bekend was.

Het bestaat uit twee blaadjes, het een van een half, het ander van een kwart vel grof papier, in 8vo. gevouwen, dus in 't geheel 12 bladzijden, waarvan echter slechts de negen eerste, in ruwen steendruk of houtsneê, beschreven zijn met vreemde karakters, behalve de Europeesche cijfers boven de bladzijden, en bevat op de eerste bladzijde, onder eene soort van lofwerk, vijf, op elke der volgende ácht, dus in 't geheel 69 regels van gelijke lengte, zijnde ongeveer 85 millimeters. Van het eerste blaadje, bevattende blz. 1—8, waren volgens nader bericht (van 1869) slechts een tiental, van het tweede (blz. 9 en drie witte zijden) omstreeks 200 in 't bezit van 't Batav. Genootschap.

Ofschoon ik in 't schrift eenige overeenkomst met het Javaansche meende te bespeuren, en hier en daar zelfs enkele woorden, als mahârâdja, sampûrnna, en zelfs den eigennaam Adityavarmma¹, te herkennen — wat zich later bevestigde —, mocht

¹ Eig. âditya^o; maar in 't kapitaal is, naar mij gemeld wordt, ter drukkerij geen teeken voor â aanwezig; wordt echter nu bijgemaakt, even als gestipte letters, waarvoor ik mij thans ongaarne met cursieve behelp.

het mij niet gelukken, met behulp daarvan het overige te ontcijferen of zelfs de hoofdteekens van 't alphabet te bepalen, en moest ik eindigen met te onderstellen, dat ik mij vergist had, en dat de taal mij te vreemd was, om er den weg in te vinden. Ook deed het uiterlijk voorkomen van 't geschrift, in verband met de plaats waar het gevonden was, veeleer denken aan een christelijk tractaatje, in wie weet welke taal van Hindostan of Ceylon, dan aan eene oude inscriptie van Sumatra.

Dat het nochtans eene zulke voorstelde, bleek mij eerst eenige jaren later uit een ander geschrift, behoorende tot de belangrijke verzameling, in 1866 door Raden Saleh van Java medegebracht, en aan 't Batav. Genootschap geschonken. Het is een handschrift in folio, bevattende vijf in elkander genaaide vellen, met een' omslag die tot opschrift heeft (in Javaansch schrift):

Pengëtan sastra Boeda poenika roemattannipoen
Raden Ria Marta-di-poera, Rëgen ing Nanggoelan,
kala ngadjëng gadahannipoen Mas Litnan Toemëngoeng
Djaja-sentika, oepsir sanking Padang, poeng-
gawanipoen Raden Ali Basah Ngabdoel Moestafa Pra-
wira Dirdja, kala tahoen djawi 1765, tahoen wëlandi
1838; d. i. „Aanteekening van oud (Boeda-) letterschrift, in
„bewaring bij Raden Ria Marta-di-poera, Regent van
„Nanggoelan” [in Jogjakarta], „afkomstig van Mas Luite-
„nant Toemëngoeng Djaja-sëntika, officier van Padang”
[op Sumatra], „onderbevelhebber van Raden Ali Basah
„Ngabdoel Moestafa Prawira Dirdja, A. J. 1765, A.
„D. 1838.”

De eerste bladzijde van 't handschrift zelf bevat, onder vijf regels schrift, dat nog zijne verklaring wacht, een tweede Javaansch opschrift, van dezelfde hand als het eerste, en waarvan de zin hierop nederkomt:

„Afbeelding (koepia) van oud (Boeda-) letterschrift, tot
„inlichting der grooten (kandjëng par' agëng), op last van
„den Gouverneur Merkus, vervaardigd door Mas Luitenant
„Djaja-sëntika, sedert, wegens lichaams- en zielskrankheid
„(kirang engëttannipoen), van het bevel over de schans
„(benteng) Kota Pinang ontheven, met een pensioen van
„f 10 ('s maands); thans met een aantal kinderen gezegend, en
„tot zoodanige armoede vervallen, dat hij geene kleederen meer
„koopt kan. 1784” (A. D. 1855—56). Onder staat met eene
andere, buiten twijfel des schrijvers eigene, hand, in Jav.

schrift, de naam Djaja-sentika, en daarnaast in Hollandsch schrift: „Djoijosentiko 2 Luit.“

De bedoelde vijf regels vreemd schrift, waarboven met potlood in 't Jav. geschreven staat: wontën ing sela sanes, „op een anderen steen“, schijnen oorspronkelijk behoord te hebben achter acht regels van 't zelfde schrift, op de laatste bladzijde, dus op hetzelfde vel, voorkomende, en waar, evenzoo met potlood, boven staat: wontën ing sela koeboer, „op den grafsteen.“

Behalve die inscripties en een geheim alphabet (sastra sandi), zeker van nieuwe vinding, misschien van den schrijver zelf, bevat het handschrift verscheiden stukken, waarin ik dadelijk het schrift van de blaadjes uit de Willemskerk herkende, en bij nader onderzoek o. a. den ganschen inhoud van die blaadjes terugvond, met een slot er bij, dat daarin ontbreekt, beslaande in 't geheel, buiten de krul boven den aanhef, 43 regels van 170 à 180 millimeters lengte. Onder het slot staat, in 't Maleisch, met Jav. letters: nommer 1 dari batoe di moekak Radja Pager-roejoeng, „n°. 1, van den steen vóór (het huis van?) den Radja (of de Radja's?) van „Pager-roejoeng.“

Verder vindt men: „n°. 2, onder den grooten steen¹ vóór „het huis van Toewankoe Radja Pagër-roejoeng“; „n°. 3, beschreven steen aan den rechterpost van den ingang „(pipi lawang kang têngën) van Toewankoe Radja „P.-r.“; „n°. 4, d^o. als muur (pagër) aan den N. W. hoek „vóór (het huis van) denzelfde“, en bij 't zelfde ook nog: „aan den pagër ter rechterzijde, te P.-r.“; — weder een „n°. 1, steenen zitplaats van den Radja van Limakahoen“ (met bloemwerk, maar zonder schrift); „n°. 2, in 't midden, „op het graf der vorsten (koeboer radja) van Limakahoen“ (met twee regels schrift); „d^o. n°. 3, aan de noord-zijde van 't graf“ (zonder schrift); „n°. 4, grafsteen (mahédjan) aldaar; naam van den begravenen (of de begravenen) „aan niemand der omwoners bekend“ (met twaalf korte schrift-regels), en ten slotte de schets van een kanon met Jav. in-

¹ Dit zal beteekenen: op den steen, die vóór den voet van den grooten ligt? Zie S. Müller, Bijdr. tot de Taal-, land- en volk. v. N. I. IV, pl. VIII, fig. 2. De breede scheur in den liggenden steen aldaar is ook in de teekening aangeduid met de woorden: poenika batoe pëtjah, «hier is de steen gebroken».

scriptie (waarschijnlijk jaarspreuk, waarvan ik echter alleen het laatste woord, *boe wana* „de wereld“, d. i. 1000, lezen kan; en daaronder twee jaartallen, mede onduidelijk), welk stuk, volgens de bijgevoegde aanteekening, met een of meer andere, bij de verovering van Linto (in 1832?) door Colonel Elout en Raden Ali Basah buit gemaakt en in de schans Batoe-sankar geplaatst werd.

De plaatselijke gesteldheid en 't algemeen voorkomen der overblijfselen, waarop al die aanteekeningen — de laatste nitgezonderd — betrekking hebben, wordt vrij wel toegelicht door de beschrijving en afbeelding van Dr. Salomon Müller, deels in zijne Bijdragen tot de kennis van Sumatra, Leiden 1846, deels in dit tijdschrift zelf, Deel IV (1856). Zoo herkent men in fig. 2 van plaat VII de steenen van Koeboer Radja (de vorstelijke grafplaats), door Djaja-sentika in n°. 1—3 van zijn tweede viertal op grooter schaal wedergegeven, en schijnt zijn eerste n°. 1, dus ook de inhoud der blaadjes uit de Willemskerk, te moeten beantwoorden aan de inscriptie van 21 regels, bij Müller op pl. IX afgebeeld, en ontleend aan den grooten, staanden steen van pl. VIII, fig. 2. Die afbeeldingen van Müller zijn evenwel te klein en gebrekkig, om voor de lezing der opschriften eenige waarde te hebben.

Tot die lezing is, voor zooveel de evenbedoelde groote inscriptie in 21 regels, en die in vijf regels van Batoe Bera-gong aangaat, eerst, schoon nog altijd op onvoldoende wijze, de weg geopend door de facsimile's van den heer Vitzthum von Eckstaedt, door Dr. Friederich in Deel XXVI der Verhandelingen van 't Batav. Genootsch. v. Kunsten en Wetenschappen uitgegeven en toegelicht.

Hoeveel die toelichting nog te wenschen overliet, is, inzonderheid ten aanzien van de tweede, kortere inscriptie en van de dagteekening van beiden, door Prof. Kern in de boven aangehaalde bladzijden op de overtuigendste wijze aangetoond. „Van de lezing en woordverdeeling“, dus natuurlijk ook van de verklaring, „van den heer Friederich nagenoeg niets over“, en „beide inscripties 700 jaar jonger, dan hij meende“: eenvoudiger kon het wel niet gezegd zijn! Na zulk eene uitkomst mag het tamelijk overtollig heeten, thans nog uit te weiden over de verwonderlijke lichtvaardigheid, waarmee de tijdrekenskundige dwaling voor ontwijfelbare waarheid werd uitgegeven, en sedert algemeen aangenomen als grondslag van de geschie-

denis der Indische beschaving op Sumatra. Ook zonder toch de ware lezing der dagteekeningen hersteld te zien, had men uit Friederich's eigen woorden kunnen opmerken, op hoe zwakken bodem die grondslag rustte. Daar F. in de inscriptie van Batoe Beragong in 't geheel geen jaartal herkende, en alleen uit bijkomende omstandigheden terecht afleidde, dat zij uit denzelfden tijd als die van Pager-roejoeng afkomstig was, hangt zijne meening omtrent den leeftijd van den Vorst Aditya-varma ¹ ten slotte geheel aan de blijkbaar alles behalve zekere lezing van het enkele woord, dat in de jaarspreuk van die laatste inscriptie het eeuwcijfer uitdrukken moest. De heer F. „geloofde niet anders te kunnen lezen” dan bhûta (blz. 71): wel te verstaan niet, omdat de gedaante der teekens, op zich zelve beschouwd, geene andere lezing toelaten zou — integendeel staat er duidelijk eene korte u in plaats van eene lange ², die trouwens, gelijk F. zelf erkent, de dichtmaat verbreken zou; en de hoofdletters zijn te gebrekkig geteekend, om buiten den samenhang met zekerheid gelezen te worden —, maar omdat hem geen ander woord bekend of vóór den geest was, dat ondersteld zou kunnen worden hier te staan. Bedenkt men daarbij, hoe groot, om niet te zeggen onbeperkt, het aantal woorden is, dat, volgens het bekende stelsel, tot uitdrukking van cijfers kan worden aangewend, en hoe eene onbeduidende wijziging in de gebrekkige teekening volstaan zou, om geheel andere lezingen mogelijk te maken ³, dan moet men versteld

¹ Zoo, in plaats van Aditya-dharma, is sedert door F. zelf gelezen in 't opschrift op het beeld van Mandjuçri. Zie daarover zijn belangrijk opstel in Zeitschr. der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Deel XVIII, dat wel verdiende door overneming in een onzer tijdschriften meer algemeen bekend te worden.

² Ten onrechte zegt F. (blz. 72), dat «de lange u niet kennelijk van «de korte (te) onderscheiden is». De eerste heeft, bv. in 't herhaald voorkomende pūrṇa eene dubbele bocht, die de laatste mist, of liever het is een dubbele u, even als ai wordt aangeduid door eene dubbele e, en i waarschijnlijk oorspronkelijk door eene dubbele i, namelijk twee kringetjes in elkander.

³ Dit treft natuurlijk ook de lezing van Prof. Kern; maar behalve dat deze in zich zelve reeds veel aannemelijker luidt, vindt zij in de veel duidelijker dagteekening der inscriptie van Batoe Beragong een' steun, die haar boven redelijken twijfel schijnt te verheffen. En al mocht men ook nog eene andere lezing denkbaar achten, zoo staat in ieder geval dit nu toch wel vast, dat niets minder vast staat dan de betrekkelijk hooge ouderdom, tot heden aan het Hindoe-rijk van Pager-roejoeng toegeschreven.

staan over de stoutheid, waarmede F. tot het besluit komt, dat „het jaartal 578 nu wel vaststaat“, en alleen op dien grond verklaart (blz. 76): „wij weten dus dat 578 na Çâka (= 656 na Chr.) een machtig en geciviliseerd rijk op Sumatra „bestond“. Toch hebben zelfs schrijvers, die anders gewoon zijn uit eigen oogen te zien, die uitkomst zonder bedenking als uitgemaakt aangenomen! Maar nomina odiosa; en na zoo lang zwijgen zou het mij thans kwalijk passen, hun daarover nog de les te willen lezen.

Liever maak ik hier in 't voorbijgaan nog opmerkzaam op eenige andere foutieve jaartallen van den heer Friederich. De overtuiging, die hij (blz. 75), met het oog op het hier onderstelde jaartal 578, uitspreekt: „dat er“ in den Archipel „nog inscriptiën zullen „gevonden worden, die ten minste tweehonderd jaren ouder „zijn“, schijnt geen anderen grond te hebben dan in het bericht van den Chinees Fa Hian (op blz. 2 door hem aangehaald), volgens hetwelk er reeds A. D. 416 of 417 Brahmanen op Java waren. Van werkelijk gevonden jaartallen vermeldt F. (blz. 75) geene andere dan van Çaka 562 (= A. D. 640); maar ook die kunnen geen' ernstigen toets doorstaan. Van het eene, in woorden uitgedrukt op een beeld uit de verzameling van den heer Engelhard, erkent de schrijver zelf, dat men volgens de gewone regels van de Tjandra-sankala in plaats van 562 zou moeten lezen 1265; en daar hij dit zelfde getal 1265 in cijfers terugvond in eene andere inscriptie, die tot hetzelfde beeld scheen te behooren — gelijk sedert gebleken is werkelijk het geval te zijn —, kwam hij (blz. 10) tot de zeer natuurlijke gevolgtrekking, dat men zóó (1265) ook in de eerste inscriptie „lezen mag“. „Of zou“, vragen wij met hem, „de [laatste] „inscriptie zevenhonderd jaren na vervaardiging van het beeld, „en na het schrijven der op de voorzijde staande inscriptie bij- „gevoegd zijn!“ Maar, mag men tevens vragen, hoe heeft hij dan niettemin (op blz. 75) kunnen volharden bij 't geloof aan de lezing 562? of kostte 't hem te veel, die te verwerpen? Hoe 't zij, de zaak is sedert in dien zin door hem zelf ten volle uitgemaakt in de boven aangehaalde beschrijving van het beeld van Mandjuçrî, waarop hij beide inscripties vereenigd vond, en nu terecht aan beide zijden 1265 las. — Van „het zekerder „getal 562 op eene koperen plaat van Yedong (Soerabaja)“ kan ik, na 't facsimile gezien te hebben, slechts dit zeker noemen, dat het eeuwcijfer niet 5, maar 9 is: twee cijfers, die in de

lezing van Kawi-inscripties meermalen verward zijn, daar zij ongeveer dezelfde figuur vertoonen, echter met de opening in 5 links, in 9 rechts gewend. Zoo is „het duidelijke jaargetal” van Djala-toenda (blz. 5 en 94), door den heer van Hoëvell in zijne Reis over Java (II, 110) beschreven en afgebeeld, en door den Sultan van Soemëñp ten onrechte 772 gelezen, evenmin 855, zoo als de heer F. leest, maar 899.

Andere jaartallen van vóór de achtste eeuw van Çaka, of de negende van onze jaartelling, zijn mij vooralsnog uit den Ind. Archipel niet bekend; en al is daarin niet de minste reden gelegen, om hun bestaan onmogelijk of onwaarschijnlijk te achten, zoo mogen toch de aangewezen feilen tot waarschuwing strekken, om zulke oude dagteekeningen niet zonder deugdelijke waarborgen aan te nemen.

Keeren wij thans tot onze nieuwe vondsten terug, en onderscheiden wij die korthedshalve van de facsimile's van Friederich, door deze met A, de bláadjes uit de Willemskerk met B, en 't handschrift van Djaja-sentika met C aan te duiden. Van dit laatste schijnt, gelijk boven gezegd is, de groote inscriptie n°. 1, even als B, te moeten beantwoorden aan die van 21 regels op platen VIII en IX van Müller, en derhalve ook aan Plaat III van Friederich. Legt men deze evenwel nevens B en C, dan ontwaart men, behalve in 't lofwerk boven den aanhef en in den omvang der inscriptie, weinig meer overeenkomst, dan of ze aan geheel verschillende modellen ontleend waren. Tot deze onderstelling was ik inderdaad aanvankelijk geneigd; maar ze had, in de boven omschreven en andere omstandigheden, te veel tegen zich, om er gemakkelijk in te berusten. Bij meer nauwlettend onderzoek vond ik dan ook al spoedig hier en daar zekere aanknoopingspunten, die mij op het spoor leidden, om langzamerhand, met voorbijzien van allerlei groote en kleine afwijkingen, regel voor regel van A in B en C terug te vinden ¹; zoodat ik ten slotte tot de overtuiging kwam, dat de inhoud over 't geheel nagenoeg dezelfde was: niet alleen, zoo als dikwijls het geval is tusschen verschillende inscripties, die voor een groot deel uit vaste formulieren bestaan, maar zoo, dat de verschillen, hoe groot en menigvuldig ook, slechts aan schrijf- of teekenfouten, misvattingen of dergelijke toevallen konden geweten worden. En dat inderdaad ééne en dezelfde inscriptie, en niet — al kon daar anders al aan gedacht wor-

¹ A vertoont de regels, zoo als zij op den steen voorkomen; in B en C is daarentegen doorgeschreven, zoo als de breedte van 't papier meëbrengt.

den — twee bijna gelijklopende, aan A zoowel als aan B en C tot voorbeeld heeft gediend, blijkt genoegzaam uit sommige gemeenschappelijke misstellingen, als in *kritvâ* voor *krētvā* in regel 2; de *n* in plaats van *ṇ* in *sampârṇna*, r. 12 (vergelijk *pârṇna*, r. 5); de herhaling van de *d* van *Adityavarmma* aan 't begin van r. 19, enz.

Intusschen is 't er ver van daan, dat B en C zelfs maar zoo leesbaar zouden zijn als A; en zoo de heer Kern de lezing van de groote inscriptie in A te onzeker achtte, om zich zonder de noodige kennis van 't Menangkabausch Maleisch aan eene doorgaande herstelling van den tekst te wagen¹, de hulp, die onze nieuwe bronnen daartoe kunnen verschaffen, is al zeer beperkt. Niet alleen toont het schrift van deze laatste over 't algemeen veel minder overeenkomst met dat der oud-Javaansche oorkonden, en onderscheidt zich daarvan in 't ooglopend door een' overvloed van verdachte krullen; maar ook zijn de verschillende letters onderling nog veel gebrekiger dan in A onderscheiden, zoodat men, afgezien van het doorgaans duister verband van den zin, zelden met zekerheid zeggen kan, welke letter is voorgesteld. Voor zoover zich nochtans uit het schrift van B en C een alphabet laat samenstellen, vindt men bij vergelijking met dat van A tusschen de overeenkomstige letters van A en die van B en C dikwijls nog veel meer en standvastiger onderscheid dan tusschen verschillende letters bij elk der teekenaars: *n* en *r* b. v. zoo verschillend, dat men moeite heeft, te begrijpen, hoe dezelfde figuren in 't zelfde model door twee teekenaars bij herhaling zoo geheel anders, en toch door ieder voor zich telkens nagenoeg in denzelfden vorm konden worden gezien.

¹ In de enkele plaatsen, door Prof. Kern, naar eigen lezing, uit de groote inscriptie aangehaald — buiten de dagteekening —, schijnt de terzijdestelling van de lezing van F. mij niet in allen deele evenzeer door het facsimile gerechtvaardigd. Waar de eerste *ng* leest in plaats van de *d* van F., stem ik met de verbetering ten volle in. Daarentegen kan ik aan 't eind van regel 11, in plaats van *bat* van F., zeker niet met *K. dhat* of *dhak* lezen, zoolang althans het een evenmin als het ander een' kenbaren zin oplevert; en in r. 14 voor 't minst even goed met *F. tuluta* als met *K. butula*. In r. 12, waar *F. sakyanyan*, *K. sak nyang* leest (*n* en *ng* aan 't eind slechts verschillende transcripties van den *anusvāra*), heeft de eerste den steun van B en C, die bij de *k* even duidelijk als bij de *n* van *ny* een' *penkal* (*y*), en geen' *virāma* hebben. Met betrekking tot *singātisjthati* in r. 3 doe ik nog opmerken, dat het Jav. *sing*, al wordt het verklaard door *kang*, echter bij mijn weten altijd den zin heeft van «al wie», en niet dien van 't eenvoudig bepalende «die», zoo als het hier in de lezing van K. zou te verstaan zijn.

Hadden wij evenwel nevens A slechts met een der beide andere afschriften te doen, dan zou dat alles zich nog wel laten verklaren uit den toestand van 't oorspronkelijke, waarvan zoowel de mislukte afbeeldingen bij Müller als de berichten van Friederich (blz. 18) omtrent andere proeven ¹ genoeg leeren, om tusschen de copieën van verschillende hand geene eenvormigheid te verwachten. Zooveel te meer bevreesdt dan evenwel de grootte mate van overeenstemming in 't schrift tusschen B en C: zoo groot inderdaad, en zoo standvastig ook in kleine bijzonderheden — al ontbreekt het ook niet aan veel verschil in andere —, als men bij stukken van dien omvang, in een onbekend letterschrift, door twee personen uit de hand, en blijkbaar met weinig zorg, nageteekend, nauwelijks zou mogen verwachten, al ware 't model de duidelijkheid zelve. Zelfs de eerste letterteekens, die in A ontbreken, en volgens F. (blz. 35) „op den steen „uitgewischt“, zijn in B en C nagenoeg gelijk, en zoo duidelijk van gedaante, als men verlangen kan ². Nochtans maakt de veel grootere overeenkomst van 't schrift van A met het van elders bekende, zonder dat er eenige verdenking bestaan kan, als zou bekendheid met dit laatste het oog van den teekenaar misleiden hebben, het onmogelijk aan te nemen, dat het schrift van Pager-roejoeng over 't algemeen beter door B en C zou zijn weêrgegeven.

Evenmin valt er aan te denken, dat een van deze twee naar het andere zou gevolgd zijn. In dat geval toch spreekt het van zelf, dat bij elk onderling verschil het eene, oudste afschrift zich steeds als zoodanig zou doen kennen door nader overeen-

¹ Men zou kunnen vragen, of tot die proeven ook een exemplaar van B kan behoord hebben, hetwelk dan het afschrift van den heer F. H. J. Netscher zou moeten zijn, bij F. in de noot op blz. 36 en verder met K. N. (« Kopie v. Netscher ») aangeduid; maar de aanhalingen uit het slot, dat in B ontbreekt, bewijzen het tegendeel. Eer zou het dan nog het beneden onderstelde afschrift kunnen zijn, waaraan B en C beiden zouden kunnen ontleend zijn; maar waarschijnlijk acht ik het niet, al ware 't slechts, omdat ik mij meen te herinneren, indertijd — wanneer weet ik niet, maar zeker lang na de verschijning zijner verhandeling — den heer F. de raadselachtige blaadjes uit de Willemskerk vertoond te hebben, zonder van hem eenige inlichting daarover te ontvangen.

² Sa ra (of rà) ha (B hà) sa pa.....: natuurlijk behoudens alle conjecturen, waartoe de herhaalde verwarring tusschen op elkander gelijkende letters aanleiding geven kan; maar zoo als er staat, kan men wel niet anders lezen; wat echter volstrekt niet belet, dat er op den steen moet staan of gestaan hebben, zoo als de heer K. leest: svastyastu, misschien nog met ong of iets anders er vóór.

komst met het oorspronkelijke, en bij gevolg ook met het afschrift A. Ofschoon nu, waar B en C onderling verschillen, doorgaans C nader aan A staat, en dus over 't algemeen als het beste van de twee te beschouwen is, ontbreekt het ook, gelijk nader blijken zal, niet aan verscheidene plaatsen, waarin B met A tegen C overstaat, en waarvan eene enkele volstaan zou, om te bewijzen, dat het onmogelijk een afschrift van C kan zijn.

Het eenige, wat bij dit alles nog schijnt over te blijven, om de nauwe verwantschap tusschen B en C overeen te brengen met de blijkbaar uiterst gebrekkige wijze, waarop zij het oorspronkelijk schrift teruggeven, is de onderstelling, dat zij hun' gemeenschappelijken oorsprong hebben, niet in den steen zelf, maar in een afschrift, weinig beter dan zij zelve zijn, maar waarvan de onvolkomenheid in beiden, en wel het meest in B, door verschillende uitlatingen en andere afwijkingen nog verhoogd is. Wel is waar maakt de geheele inrichting en 't voorkomen van 't handschrift van Djaja-sentika het moeilijk, daarin iets anders te zien dan de onmiddellijke, schoon kwalijk geslaagde, vrucht van eigen aanschouwing der afgebeelde overblijfselen; maar het kan toch ook zijn, dat hij, althans in de hier behandelde inscriptie, een ander voorbeeld — wellicht zijn eigen klad? — gevolgd heeft, hetwelk ook den teekenaar van B gediend heeft. In dit laatste — tot vermenigvuldiging bestemd! — blijft het, ook bij die onderstelling, hoogst bevreemdend, dat men midden in een der laatste regels heeft afgebroken, terwijl het papier nog drie ledige bladzijden aanbod.

Wat hiervan echter te denken zij, in ieder geval blijft de onderlinge verhouding tusschen B en C aan vermoedens onderhevig, die bij vergelijking met A in 't oog dienen gehouden te worden, en niet toelaten, hun tegenover het laatste twee onafhankelijke stemmen toe te kennen.

Gaan wij thans in eenige bijzonderheden na, wat die vergelijking ons leeren kan. Wij nemen daarbij het «letterlijk overschrift» van F. (blz. 31), met wijziging alleen van de transcriptie naar ons stelsel¹, eenvoudig tot leidraad van aanhaling, zonder daarom geacht te willen worden, zijne lezing, ook waar

¹ Eigenlijk twee verschillende stelsels, zal de opmerkzame lezer zeggen: een voor Kawi en Sanskrit, een voor hedendaagsch Javaansch en Maleisch. Ik erken het feit en zijne nadeelen, doch moet mij hier onthouden van zijne verklaring of verdediging

wij geen' bepaalden grond vinden tot bestrijding, voor de ware aan te nemen. Zijn "gecorrigeerd overschrift" (blz. 32) of in zijn' Commentarius voorgestelde verbeteringen duiden wij, voor zooveel noodig, aan door F*. Waar wij tusschen A en B, C geen verschil opgeven, wil dit niet zeggen, dat er geen verschil bestaat, maar alleen dat het niet duidelijk blijkt, of dat, gelijk in de meeste gevallen, de lezing van B, C te onzeker is om opgegeven te worden.

r. 3. krětavadhat, F*: krětavat of ovân. Deze verbetering wordt door B, C in zoover bevestigd, als zij de overtollige v (pasangan onder de t) missen. Daarentegen hebben zij in r. 4 boven de eerste letter van bhâsjeta, die op den steen vlak beneden de evenbedoelde t staat, het teeken van i; derhalve 't zelfde teeken, dat in B als pasangan v tot de t van r. 3 schijnt te behooren, opgevat als boventeeiken van den volgende regel. Of dit de ware lezing is, en wat er dan van bhâsjeta worden mag, moet ik, wegens de onduidelijkheid van B, C, in 't midden laten, en alleen nog aanmerken, dat de laatste a van 't voorafgaande ramya (of wat er staan moge) in B, C, gelijk trouwens ook in A, lang schijnt te zijn, hetgeen, in verband met bhi, aan 't voorzetsel abhi denken doet.

5. adhirâdjam, F*: odjyam. Tusschen dhi en râ hebben B, C nog een râ en een tweede, onduidelijk, teeken: waarschijnlijk beiden samen slechts eene foutieve herhaling van râdja, zoo als er in die twee afschriften meerdere voorkomen. In pl. v. d. laatste m hebben zij h; zijnde het teeken, dat F. als m leest, bij hen duidelijk gescheiden in visarga (twee kringetjes boven elkander) en het begin van 't gewone scheiteeken gelijk het bij A aan 't slot van r. 3 verschijnt.

svasti. In pl. v. d. 2de s hebben BC p, die trouwens zeer licht met s verward wordt; en tusschen beide lettergrepen heeft C nog pva, dus eigenlijk svapvapti: blijkbaar weder eene foutieve herhaling, die in B ontbreekt.

6. râdjâdhirâdjâ. Tusschen dhi en râ — dus juist aan 't eind van r. 6 of aan 't begin van r. 7 — hebben B, C nog eene lettergreep: m met eene krul van boven

en eene van onder, als stond er *rmû* of *rmma*, — en boven de laatste *dj* een *anusvâra*; maar deze, slechts een stip of klein kringetje, ontstaat dikwijls door
* bloote misvatting van eene kleine oneffenheid.

r. 9. *saptapûra*. B mist zoowel het letterteeken *pû* als het teeken *r* boven de volgende *n*¹, en deze laatste hebben beiden dubbel: *na*.

bhûmi, in B, blijkbaar foutief, samengetrokken tot één teeken, met *i* boven en *û* onder; evenzoo in r. 11 *mâli* tot *mi* en *sâmun* tot *sun*: C in dit alles = A, behalve dat de laatste *s* in C *anusvâra* heeft.

yatam. Inpl. v. *ya* hebben B C twee teekens: *saha*.

ratnâsura. De lange *â* schijnt in B kort te zijn, en in pl. van de volgende *s* hebben beiden hier weder *p*.

pâtanan, F*: *pattanam*; BC: *pura* (*râ*?) *das*? de laatste letters twijfelachtig, de eerste volkomen duidelijk.

10. *bhaxa*, F*: *bhixu*. Even als K. N. (zie F. blz. 58) hebben B, C de in A ontbrekende *i*, en bovendien ook *u*, maar in pl. v. *x* (die echter in A duidelijk genoeg is) *p*. In dit woord komen dus de verschillende bronnen elkander voortreffelijk te hulp, om F.'s verbeterde lezing te staven.

12. *divasâddha* ontbreekt in B, C, waarschijnlijk door verwarring van deze *dh* met die van 't volgende *pratâpândha*.

yaha? B mist de eerste lettergreep, C heeft ze met lange *a* en *anusvâra*.

13. *tatvinâça* (K. *batv'inâ...*). Boven de eerste letter hebben B, C *anusvâra*, en tusschen die letter en de volgende nog een teeken, *râ*?

sasanenan, B, C: *sanen*, zeker weder door verwarring tusschen de twee *s* en twee *n*'s; even als in 't volgende *sapâpâkâ* B eene van de twee lettergrepen *pâ* mist. C heeft op de laatste letter van dat woord weder *anusvâra*.

drohi. B mist de *i*, C niet.

14. *guru*. B, C missen de tweede *u*.

tuluta ya ma... (F*: *tulyato yasmâ...* K: *butula ya ma...*) ontbreekt in C; B heeft op *ya* een *anusvâra*.

¹ Gelijk in de meeste Kawi-oorkonden staat ook hier de sluitende *r* (*lajar*) altijd boven de volgende letter.

- dharmmenan. B C missen de tweede (pasangan) m, en na.
- sapunya-byanyan, F*: oyavyayan (K: ..punyâtâ yang). Boven de voorlaatste letter (volgens F. by, volgens K. tû) heeft ook B anusvâra, C niet, en boven de laatste y geen van beiden.
- dâram (K.: ngûrang). De û ontbreekt in C, niet in B.
15. dâna ya, F*: dânam sa. B C hebben de tweede a lang, en inpl. van de derde lettergreep pa, wat de verbetering van F. eenigermate bevestigt, wegens de overeenkomst in gedaante tusschen p en s.
- svâmi bhakti. De laatste i ontbreekt in B.
17. nubhava. B C missen de u, en desgelijks de laatste letter van samyak.
- samaddha, F*: samûdho; B C: sambaddha of o bandha.
- mârggahava. C mist de r; en in pl. v. hava hebben beiden weder duidelijk afgezonderd het scheiteeken || o || waarvan F. (blz. 67) alleen den laatsten trek als „eene „grootere interpunctie“ herkend heeft. In C is hier zelfs midden in den regel afgebroken, om op een' nieuwen te vervolgen.
18. kala ya. De twee eerste lettergrepen ontbreken in C, even als in K. N. (F. 68); de eerste ook in B. Deze mist ook de lettergrepen ... ya punyâ vrë...; C de i van kirahnah en de tweede lettergreep van loka.
- yava. B heeft boven de eerste letter het teken van i. C mist de tweede lettergreep.
- sthalam astu, F*: sthûo, K: sugam astu. Het eerste teken heeft ook in B, C veel meer van su dan van stha of sthu.
- muni. In pl. v. n hebben B C eene tweede m; en achterom die letter heeft B nog eene figuur als penkal (y), zoodat de tweede lettergreep daar eigenlijk luiden zou myi. In C maakt diezelfde figuur het begin uit van de volgende letter, die dus de plaats bekleedt van A bhû, of liever bhu, de eerste lettergreep van het betwiste woord bhûta of bhudja; en juist met dien eersten haal van dit woord breekt B plotseling af, als was 't er om te doen, ons op het hoofdpunt in den steek te

laten! In C is de tweede letter d, die slechts door één trek van dj verschilt, en daarmee dus licht verwisseld wordt; en de eerste lettergreep van 't volgende sthûla (K. sthala) stellig zonder spoor van u of û.

Voor de twee overige regels, die in B ontbreken, vind ik in C niets, wat bijzondere vermelding verdient.

Alvorens echter van 't geschrift van Djaja-sentika afscheid te nemen, gaan we nog even de andere door hem medegedeelde stukken vluchtig door. Over 't algemeen vertoonen ze denzelfden schriftvorm, waarvan echter de twee boven allereerst vermelde, in vijf en acht regels, volgens de opschriften aan den grafsteen en aan een' anderen steen ontleend, zich in 't oog loopend onderscheiden. Al ontbreekt het ook daarin niet aan figuren, die aan bekende letterteekens doen denken, het is mij niet gelukt, er een enkel woord met zekerheid in te herkennen.

De afbeelding van den gebroken steen, onder n° 2 na de groote inscriptie van Pager-roejoeng volgende, vertoont boven de breuk zes en daarbeneden twee regels schrift. De eerste beginnen, naar het schijnt, met de woorden subham (sugam of sukham?) astu, „er zij geluk!“ gevolgd van een groot scheiteeken. In de volgende regels meen ik te herkennen den naam van de maand Kârttikah (waarvan echter r en i ontbreken) en de woorden asjtama, „achtste“; naxatra, afdeeling van den maansweg; nrĕpati âditya....., „de Vorst Aditya (-varman)“, en in den laatsten regel, beneden de breuk, dezen naam nog eens voluit, zelfs met de, anders ongebruikelijke, sluitende n, onmiddellijk gevolgd van 't slotteeken || o ||

met eene lange krul er achter.

N° 3 bevat, onder 't opschrift: „beschreven steen aan den rechterpost van den ingang van Toewankoe Radja Pager-roejoeng“, slechts iets meer dan één regel schrift, waarvan de inhoud, buiten eenige afwijkingen, die veilig aan de onvolkomen uitvoering mogen geweten worden, beantwoordt aan 't begin van de bekende inscriptie van Batoe Beragong, en wel tot en met woord some. In hoever het aangehaalde opschrift hierop passen kan, moet ik in 't midden laten; maar zeker heeft de schrijver of tekenaar, door slechts één' regel van 't oorspronkelijke, en nog niet eens in zijn geheel, weder te geven, slechts eene proeve van 't schrift willen leveren. Het woord bhudje in de jaarspreuk is bij hem veel duidelijker dan in A.

N° 4, van den muur N. W. van dezelfde woning, heeft 13 regels schrift, zonder aanvangsteeken, maar met slotteeken. Een paar malen *crî mahârâdjâdhirâdjâ* zijn de eenige woorden, die ik er in herken. Den naam van den Vorst vind ik er niet in.

Die naam, het bekende *Adityavarmma*, is daarentegen weder het eenige lichtpunt in het tweede n° 4, den grafsteen van *Limakahoen*, waarop de inscriptie overigens zoowel aanvangs- als slotteeken vertoont.

Van de overige stukken van laatstgemelde plaats heeft alleen n° 2 nog twee regels schrift, waar ik echter niets van maken kan.

Zijn de hier medegedeelde uitkomsten tamelijk schraal, en bevatten ze maar weinig van wezenlijke waarde voor de kennis der oorkonden, waarop zij betrekking hebben, het lijdt wel geen twijfel, dat een beter voorgelicht onderzoek uit de aangewezen bronnen meer en beter zou weten te putten. Ik zou daarom ook hebben voorgesteld, die stukken zelve, hoe gebrekkig ze ook zijn, door steendruk onder ieders bereik te brengen, indien dit het beste was, wat men bekomen kon. Waarom echter niet liever getracht, door tussenkomst van de Regeering, in 't bezit te komen, hetzij van goede photogrammen of van afdrukken in papier *mâché*, of zoo mogelijk van beiden, op de plaats zelve van al de beschreven steenen van *Pageroejoeng* en omstreken genomen, om ze vervolgens in nauwkeurige facsimile's in 't licht te geven?

Al zijn ze toch door de critiek van Prof. Kern beroofd van alle aanspraak, om voor de oudste bekende inscriptiën van den Indischen Archipel door te gaan, en integendeel teruggebracht tot het jongste tijdperk der Kawi-oorkonden van Java, zij blijven niettemin nevens deze tot de allerbelangrijkste gedenkstukken van 't Hindoeïsme in den Archipel behooren. Dat belang wordt zelfs door 't aanmerkelijk verlies in oudheid in zoover nog verhoogd, als de verhouding der oorkonden van Sumatra tot die van Java daardoor in een minder raadselachtig licht treedt. De nauwe verwantschap, waarvan beider schrift onmiskenbaar getuigt, laat wel geene andere onderstelling toe, dan dat het òf van Java naar Sumatra òf van Sumatra naar Java is overgebracht. Zoolang dus de Sumatraansche inscripties voor de oudste golden, moest wel — gelijk Prof. Veth deed in het

Tijdschr. voor Ned. Indië, 1867, I, 94 — de verspreiding van den Hindoeschen invloed uit Sumatra naar Java het meest aannemelijk schijnen. Neemt men daartegen echter in aanmerking, hoe die eigenaardige wijziging van 't Indische schrift, welke zich in al die oorkonden, gelijk in 't hedendaagsch Javaansche schrift en de naast verwante schriftsoorten, vertoont, juist op Java, Madura en Bali algemeen verspreid en in tal van verscheidenheden ontwikkeld is, terwijl op Sumatra, buiten deze enkele sporen van dat schrift, het Indisch alphabet in de geheel verschillende types van Bataksch en Lampongsch vergroeid is, dan kan men wel niet anders, dan den eersten, Javaanschen, type als werkelijk op Java inheemsch beschouwen. En al volgt daaruit nog niets voor de hoogere oudheid der Hindoesche beschaving op Java in 't algemeen, zoo ligt nu toch de gevolgtrekking vóór de hand, in de oorkonden van *Pagerroejoeng* de sporen te vermoeden van eene Javaansche volkplanting of heerschappij, wellicht uit den bloeitijd van het wijd verspreide rijk van *Madjapahit*. Ook de naam van den Vorst *Adityavarman*, die dus in bijna gelijktijdige oorkonden van Java en van Sumatra voorkomt, is voor die onderstelling niet zonder beteekenis.

Buiten dit historisch en ethnologisch belang hebben de opschriften van Menangkabau nog het taalkundige, van de oudste bekende gedenkstukken van de Maleische taal te zijn. De enkele Maleische woorden en taalvormen, die reeds *Friederich* er in erkennen moest, klonken vreemd en bijna verdacht te midden van al het basterd-Sanskrit. Mocht echter een nader onderzoek, ook van de groote inscriptie, het vermoeden van *Prof. Kern* bevestigen, en in dat vermeende Sanskrit nog een min of meer aanzienlijk mengsel van Polynesische bestanddeelen aantoonen, dan laat zich daaruit eene leerrijke bijdrage voor de geschiedenis der Maleische taal verwachten.

Zal zulk een onderzoek echter vertrouwen verdienen, dan is daartoe een eerste vereischte het bezit van juiste en duidelijke afbeeldingen der inscripties. Zoo dit opstel de uitwerking hebben mocht, dat de noodige stappen gedaan worden, om zoo spoedig mogelijk in dat bezit te geraken, het zou de beste voldoening zijn, die ik er van verwachten kon.

Leiden, 16 Juni 1873.

A. B. COHEN STUART.